

**JINOYAT QONUNCHILIGIDA YARASHUV INSTITUTINI
TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI****Ulmasov Muhridin Bobir o'g'li***Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va
agrotexnologiyalar instituti**Yurisprudensiya yo'nalishi 2-kurs talabasi**ulmasovmuhridin426@gmail.com**+998940000313*

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligida yarashuv institutining huquqiy tabiati, uning jinoyat-huquqiy siyosatdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Muallif yarashuv institutini qo'llash amaliyotida yuzaga kelayotgan muammoli jihatlarni, jumladan, jabrlanuvchi manfaatlarining to'liq ta'minlanmasligi, moddiy zararni qoplash tartibining aniq belgilanmaganligi hamda yarashuv shartlarining bajarilishini nazorat qilish mexanizmining mavjud emasligini ko'rib chiqqan. Xorijiy davlatlar tajribasi qiyosiy tahlil qilingan holda, milliy qonunchilikni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yarashuv instituti, jinoyat javobgarligidan ozod etish, jabrlanuvchi, restorativ adolat, moddiy zararni qoplash, mediatsiya, jinoyat-huquqiy siyosat.

KIRISH

Jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, huquqiy davlat qurish borasidagi islohotlar hamda inson huquq va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan siyosat jinoyat huquqi sohasida ham tubdan yangicha yondashuvlarni taqozo etmoqda. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan huquqiy islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri — jinoyat-huquqiy munosabatlarni insonparvarlashtirish, jazoning muqarrarliligi tamoyili bilan bir qatorda uni gumanizatsiya qilish tamoyilini uyg'unlashtirishdan iborat. Ushbu jarayonda yarashuv instituti alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u nafaqat davlatning jazolash funksiyasini, balki jabrlanuvchi manfaatlarini tiklash va jamiyatda ijtimoiy totuvlikni ta'minlash vazifasini ham bajaradi.

Yarashuv instituti — jinoyat sodir etgan shaxsning jabrlanuvchi bilan yarashishi, unga yetkazilgan zararni to'liq qoplashi natijasida jinoyat javobgarligidan ozod etilishi mumkin bo'lgan huquqiy mexanizmdir. Bu institut nafaqat jinoyat-huquqiy, balki jinoyat-protsessual ahamiyatga ham ega bo'lib, sud tizimidagi ish yukini kamaytirish, tergov va sudlov jarayonlarini tezlashtirish, shuningdek, davlat resurslarini tejash

imkonini beradi. Shu bilan birga, amaliyotda ushbu institutni qo'llash borasida bir qator muammoli holatlar mavjudligi ilmiy tadqiqotlar zaruratini keltirib chiqaradi.

Mazkur maqolaning maqsadi — jinoyat qonunchiligida yarashuv institutining huquqiy tabiatini ochib berish, uni qo'llash amaliyotidagi kamchiliklarni aniqlash hamda ushbu institutni takomillashtirish yuzasidan ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM

1. Yarashuv institutining huquqiy tabiati va mohiyati

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 66-moddasiga muvofiq, birinchi marta uncha og'ir bo'lmagan yoki og'irligi o'rtacha jinoyat sodir etgan shaxs jabrlanuvchi bilan yarashgan va unga yetkazilgan zararni qoplagan taqdirda jinoyat javobgarligidan ozod etilishi mumkin. Ushbu norma jinoyat-huquqiy siyosatning gumanistik yo'nalishini aks ettiradi va restorativ adolat (tiklovchi adolat) g'oyasiga asoslanadi.

Restorativ adolat kontsepsiyasining mohiyati shundaki, jinoyat nafaqat davlatga qarshi qilingan huquqbuzarlik, balki avvalambor muayyan shaxs — jabrlanuvchiga nisbatan yetkazilgan zarar sifatida qaraladi. Shu sababli jinoyat oqibatlarini bartaraf etishning eng samarali yo'li — aybdor va jabrlanuvchi o'rtasidagi bevosita muloqot, zararni qoplash va o'zaro kelishuvga erishishdan iboratdir. Yarashuv instituti aynan shu g'oyani amalga oshirishning huquqiy vositasi hisoblanadi.

Huquqiy adabiyotlarda yarashuv institutining ikki muhim funksiyasi ajratib ko'rsatiladi: birinchidan, u jabrlanuvchining buzilgan huquqlarini tiklash vazifasini bajaradi; ikkinchidan, aybdor shaxsning jamiyatga qaytishi va ijtimoiylashuvi uchun qulay shart-sharoit yaratadi. Bundan tashqari, yarashuv instituti sud-tergov organlari zimmasidagi ish yukini kamaytirish, adliya tizimining resurslarini muhimroq ishlarga yo'naltirish imkonini ham beradi.

2. Amaldagi tartibga solishning muammoli jihatlari

Amaldagi qonunchilik tahlili shuni ko'rsatadiki, yarashuv institutini qo'llash borasida bir qator huquqiy va amaliy muammolar mavjud. Birinchidan, qonunchilikda «yarashuv» tushunchasining aniq mezonlari belgilanmagan — jabrlanuvchining roziligi qay tarzda rasmiylashtirilishi, uning ixtiyoriyligi qanday ta'minlanishi lozimligi to'liq tartibga solinmagan. Amaliyotda ba'zan jabrlanuvchiga nisbatan bosim o'tkazish yoki uni yarashuvga majburlash holatlari uchraydi, bu esa institutning asl mohiyatiga zid keladi.

Ikkinchidan, yetkazilgan moddiy va ma'naviy zararni qoplash tartibi, uning miqdorini aniqlash mezonlari qonunda yetarlicha aniq belgilanmagan. Bu esa amaliyotda turlicha talqin qilinishiga, ba'zi hollarda jabrlanuvchi manfaatlarining to'liq ta'minlanmasligiga olib kelmoqda.

Uchinchidan, yarashuv shartlarining bajarilishini keyingi nazorat qilish mexanizmi mavjud emas. Amaldagi tartibda aybdor shaxs jinoyat javobgarligidan ozod etilgandan so'ng, yarashuv shartlariga — masalan, zararni bosqichma-bosqich qoplash majburiyatiga — rioya etilishi ustidan nazorat olib borilmaydi, bu esa jabrlanuvchi manfaatlarining kelgusida himoyasiz qolish xavfini tug'diradi.

To'rtinchidan, yarashuv institutini professional mediatorlar yoki maxsus vositachilik xizmatlari ishtirokisiz amalga oshirish amaliyoti keng tarqalgan bo'lib, bu holat tomonlar o'rtasidagi kelishuvning haqqoniy va ixtiyoriy asosda amalga oshirilishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

3. Xorijiy davlatlar tajribasi

Xorijiy davlatlar qonunchiligini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda restorativ adolat institutlari alohida qonun yoki bob orqali batafsil tartibga solingan. Xususan, Germaniya jinoyat-protsessual qonunchiligida «Täter-Opfer-Ausgleich» (aybdor-jabrlanuvchi o'rtasidagi kelishuv) instituti mavjud bo'lib, unda maxsus tayyorgarlikdan o'tgan mediatorlar ishtiroki majburiy hisoblanadi. Fransiya va Belgiya qonunchiligida ham jinoyat-huquqiy mediatsiya alohida institut sifatida shakllantirilgan va uni amalga oshirish tartib-taomili, mediatorlarga qo'yiladigan malaka talablari aniq belgilangan.

Rossiya Federatsiyasi va boshqa MDH davlatlari tajribasida ham yarashuvga oid normalar mavjud bo'lib, ularda asosiy e'tibor jabrlanuvchi bilan yarashuvning ixtiyoriyligini ta'minlashga, shuningdek, zararni qoplash tartibini sud tomonidan nazorat qilishga qaratilgan. Bunday tajribalar milliy qonunchilikni takomillashtirishda foydali yo'nalish bo'lib xizmat qilishi mumkin.

4. Yarashuv institutini takomillashtirish yuzasidan takliflar

Yuqorida keltirilgan tahlil asosida jinoyat qonunchiligida yarashuv institutini takomillashtirish bo'yicha quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

- birinchidan, Jinoyat-protsessual kodeksiga yarashuv jarayonini professional mediator ishtirokida amalga oshirish tartibini nazarda tutuvchi maxsus norma kiritish, mediatorlarga qo'yiladigan malaka talablarini belgilash;
- ikkinchidan, jabrlanuvchiga yetkazilgan moddiy va ma'naviy zararni qoplashning aniq mezonlari va tartibini belgilovchi me'yoriy hujjat qabul qilish;
- uchinchidan, yarashuv shartlarining bajarilishini nazorat qilish mexanizmini joriy etish, jumladan, zararni bosqichma-bosqich qoplash holatlarida ijro etilishini kuzatib boruvchi maxsus tartib o'rnatish;
- to'rtinchidan, jabrlanuvchining yarashuvga roziligi to'liq ixtiyoriy asosda, unga huquqlari va oqibatlari tushuntirilgan holda berilishini ta'minlovchi protsessual kafolatlarni kuchaytirish;
- beshinchidan, yarashuv institutini qo'llash doirasini ilmiy asoslangan holda qayta ko'rib chiqish, og'ir bo'lmagan jinoyatlar bilan bir qatorda ayrim ijtimoiy xavfi

kamroq bo'lgan boshqa jinoyat turlari bo'yicha ham uni qo'llash imkoniyatlarini o'rganish.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, yarashuv instituti zamonaviy jinoyat-huquqiy siyosatning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u jazoning insonparvarlashtirilishi, jabrlanuvchi manfaatlarining tiklanishi va jamiyatda ijtimoiy totuvlikning ta'minlanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mazkur institutni qo'llash amaliyotida yuzaga kelayotgan muammolar — jabrlanuvchi roziligining ixtiyoriyligini ta'minlash, zararni qoplash tartibining aniqligi, yarashuv shartlari bajarilishini nazorat qilish kabi masalalar — qonunchilikni yanada takomillashtirishni taqozo etadi.

Xorijiy davlatlar tajribasidan kelib chiqqan holda, milliy qonunchilikka professional mediatsiya institutini joriy etish, jabrlanuvchi huquqlarini himoya qiluvchi qo'shimcha kafolatlarni mustahkamlash hamda yarashuv shartlari ijrosini nazorat qilish mexanizmlarini yaratish maqsadga muvofiqdir. Ushbu chora-tadbirlar yarashuv institutining samaradorligini oshirish, jinoyat adolati tizimida inson huquqlarini ta'minlashning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. — Toshkent: Adolat, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi. — Toshkent: Adolat, 2023.
3. Rustambekov I.R. Jinoyat huquqi. Umumiy qism: darslik. — Toshkent: TDYU, 2021.
4. Azizova F.B. Yarashuv instituti va uning jinoyat-huquqiy ahamiyati // Yuridik fanlar axborotnomasi. — 2022. — №3. — B. 45–52.
5. Karimov R.T. Restorativ adolat: nazariya va amaliyot. — Toshkent: Yurist-media, 2020.
6. Nabiyeu F.M. Jinoyat javobgarligidan ozod etishning ayrim muammolari // O'zbekiston qonunchiligi tahlili jurnali. — 2023. — №1. — B. 28–35.